

γανισμού χαρακτήρισαν «εντυπωσιακά κατάλληλη για το σήμερα» την προσούρα του 1918, στην οποία ο Γιαν Σματς σκιαγραφούσε την ΚτΕ, ενώ πολλοί από τους ειδικούς που ασχολούνταν με το εγχείρημα, όπως ο γεωγράφος Αϊζάια Μπόουμαν ή ο γκουρού των Εντολών Μπέντζαμιν Γκέριγκ, είχαν αναμιχθεί έντονα και στο προηγούμενο. Η αμερικανική ομάδα διανοητών με μεγάλη επιρροή –η Επιτροπή για τη Μελέτη της Οργάνωσης της Ειρήνης [Commission to Study the Organization of the Peace (CSOP)]–, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των ιδεών στην Ουάσιγκτον τα χρόνια του πολέμου, είχε κατά βάση ιδρυθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1930 από ουιλσονικούς διεθνιστές που σχετίζονταν με το Σύνδεσμο για την Κοινωνία των Εθνών. Ένα μέλος της CSOP, ο Τζον Φόστερ Ντάλλες, συνηθισμένος στην ένταση των συζητήσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν θεώρησε ότι γινόταν «ουσιαστικά καμία σκέψη για αναβίωση της Κοινωνίας των Εθνών» στο εμπόλεμο Λονδίνο. Αυτό όμως δεν ίσχυε: στην έδρα της βρετανικής κυβέρνησης, πολλοί από τους διαμορφωτές πολιτικής που εισηγούνταν προτάσεις για έναν νέο παγκόσμιο οργανισμό ήταν άνθρωποι που είχαν αναμιχθεί προηγουμένως στην ίδρυση της ΚτΕ. Το παράδειγμα της Κοινωνίας των Εθνών «δέσποζε σε όλες τις συζητήσεις για τη σύνταξη του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών», σημείωνε ο Τσαρλς Ουέμπστερ στη Διάλεξη Κρέιτον που έδωσε το 1946.¹⁶

Δεν είναι επομένως περίεργο που εκείνο που προέκυψε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν έμοιαζε με κανένα από τα εναλλακτικά μοντέλα που κυκλοφορούσαν: ούτε σύστημα ισχυρών περιφερειακών συμβουλίων ήταν, με ένα μικρό συντονιστικό κέντρο διευθυνόμενο από τους «Τέσσερις Αστυνομικούς» του Ρούζβελτ, ούτε παγκόσμια κυβέρνηση διευθυνόμενη από ακτιβιστές για τα πολιτικά δικαιώμα ή από τεχνοκράτες με ενδιαφέρον για τα κοινά, ούτε η συμμαχία των δημοκρατιών με την οποία ορισμένοι είχαν φλερτάρει για λίγο. Βασικά, ήταν μια ξαναξεσταμένη ΚτΕ –ένας σύνδεσμος κρατών–, και η

κύρια καινοτομία της ήταν η προτεραιότητα που έδινε στην αρχή που είχε προδιαγράψει ο Ουέμπστερ το 1944, ότι δηλαδή «η είσοδος των Ηνωμένων Πολιτειών και της ΕΣΣΔ σε ένα μόνιμο οργανισμό είναι πιο σπουδαία από την ακριβή μορφή του οργανισμού αυτού». Μετά τις συνομιλίες στο Νταμπάρτον Όουκς η εφημερίδα *New York Times* χαιρέτισε «την επιστροφή στην ιδέα μιας Κοινωνίας των Εθνών, που θα ονομαζόταν Ηνωμένα Έθνη».¹⁷

Το σπουδαιότερο σημείο διαφοροποίησης από την ΚτΕ ήταν ότι έγιναν όλα τα απαραίτητα βήματα, ώστε η εμπόλεμη συμμαχία των Τριών Μεγάλων να διατηρηθεί και στην ειρήνη: το αποτέλεσμα ήταν το δικαίωμα βέτο που δόθηκε σε αυτούς και στα υπόλοιπα μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας. Εννοείται ότι από αυτό απέρρεαν σημαντικές συνέπειες. Οι μεγάλες δυνάμεις ήταν ταυτόχρονα πιο πρόθυμες να στηρίζουν τα ΗΕ –εφόσον αυτά δεν μπορούσαν να δράσουν εναντίον τους– και πιο πρόθυμες να τα αγνοήσουν (για τον ίδιο λόγο). Υπήρχαν και άλλες διαφορές: η εγκατάλειψη των συλλογικών δικαιωμάτων, ο μεγαλύτερος σεβασμός της εθνικότητας και η φθίνουσα εμπιστοσύνη στο διεθνές δίκαιο ως αμερόληπτη έκφραση πολιτισμού. Πάντως, η ΚτΕ και τα ΗΕ είχαν μεγάλες ομοιότητες και γίνεται κατανοητό γιατί ένας κορυφαίος αμερικανός υποστηρικτής τους στο Κογκρέσο, ο γερουσιαστής Άρθουρ Βάντενμπουργκ, χαρακτήρισε τα δεύτερα «μια νέα Κοινωνία των Εθνών», καθώς και γιατί ο Μόρις Χάνκεϋ, ο ισχυρότερος ίσως βρετανός κρατικός λειτουργός του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, έλεγε για τη Διακήρυξη της Μόσχας του 1943 σχετικά με το νέο παγκόσμιο οργανισμό ότι έμοιαζε «πάρα πολύ με την Κοινωνία των Εθνών».¹⁸

Όσο για τον κεντρικό ρόλο των Ηνωμένων Πολιτειών στη θέσπιση των ΗΕ, και αυτό επίσης ήταν ελαφρώς οφθαλμαπάτη. Όχι πως η Ουάσιγκτον δεν ήταν η κινητήρια δύναμη στο θέμα αυτό όσο διαρκούσε ο πόλεμος: ούτε η βρετανική κυβέρνηση –όπου ο Τσόρτσιλ σκεφτόταν ακόμα με όρους ευρωπαϊκής σταθεροποίησης μέσω της

επιβολής αφοπλισμού— ούτε η Μόσχα (η οποία, χάριν της συνεννόησης μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, ακολουθούσε εν πολλοίς το δρόμο που άνοιγαν οι Αγγλοαμερικανοί) αναμίχθηκαν στον ίδιο βαθμό ή διαδραμάτισαν τόσο σημαίνοντα ρόλο. Για αυτό είναι φυσικό πολλά έγκυρα έργα, ανιχνεύοντας την ιστορία της προετοιμασίας της πολιτικής στα χρόνια του πολέμου, να καταλήγουν στις Ηνωμένες Πολιτείες, επιμαρτυρώντας έτσι την προσπάθεια και το μόχθο που κατέβαλαν οι αμερικανοί κρατικοί υπάλληλοι, ώστε να πετύχει ο νέος παγκόσμιος οργανισμός. Αν όμως υιοθετήσουμε την άποψη ότι μεγάλο μέρος αυτού του μόχθου των αμερικανών πολιτικών στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αναλώθηκε ουσιαστικά στην αναβίωση του συστήματος της ΚτΕ, και αν λάβουμε υπόψη ότι πολλές από τις προτάσεις των αμερικανών διεθνιστών διαμορφωτών πολιτικής στα κατώτερα κλιμάκια απλώς αγνοήθηκαν ή απορρίφθηκαν από τον Ρούζβελτ και τον Τρούμαν και δεν διαμόρφωσαν σε καμία στιγμή αυτό που προέκυψε τελικά, τότε θα πρέπει να πάμε πιο πίσω στο χρόνο για να καταλάβουμε πού καταλήξαμε. Εδώ η βρετανική αυτοκρατορική διάσταση εισέρχεται στο παιχνίδι ως σπουδαιότατη εκδοχή του διεθνισμού του πρώιμου 20ού αιώνα. Η κατοπινή υιοθέτηση της αντιαποικιοκρατίας από τα ΗΕ—που και αυτή θα εξεταστεί εδώ—είχε ως αποτέλεσμα τη συσκότιση του άχαρου γεγονότος ότι, όπως και η ΚτΕ, έτσι και αυτά ήταν ένα προϊόν των αυτοκρατοριών και μάλιστα ότι, στην αρχή τουλάχιστον, όσοι είχαν να διατηρήσουν αποικίες τα θεωρούσαν έναν ικανοποιητικότατο μηχανισμό για την άμυνά τους. Τα ΗΕ ήταν με δυο λόγια ένα προϊόν εξέλιξης και όχι επανάστασης και γεννήθηκαν μέσα από τις ήδη υπαρκτές ιδέες και θεσμούς, από τις επιτυχίες και τις αποτυχίες τους, όπως αυτές είχαν αποκαλυφθεί από τις προκλήσεις του πολέμου—του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, του Α΄, και ακόμα πιο πίσω του Πολέμου των Μπόερ στο γύρισμα του 20ού αιώνα. Για να καταλάβουμε λοιπόν πώς ξεκίνησαν τα ΗΕ πρέπει να ξεκινήσουμε όχι από την Ουάσιγκτον, και σίγουρα όχι από τις αρχές της

δεκαετίας του 1940, αλλά από τις συζητήσεις για τη διεθνή τάξη, την κοινότητα και το έθνος που διεξάγονταν στην αρχή του αιώνα στην καρδιά της ηγέτιδας δύναμης του κόσμου, της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.¹⁹

Αυτό είναι το πρίσμα μέσα από το οποίο το βιβλίο τούτο προσφέρει μια σειρά από διερευνήσεις της ιδεολογικής προϊστορίας των Ηνωμένων Εθνών και της μεταπολεμικής παγκόσμιας τάξης. Για σφαιρικές μελέτες του σχεδιασμού στα χρόνια του πολέμου και της διπλωματίας που περιέβαλε την εμφάνιση των ΗΕ, ή για θεσμικές ιστορίες του ίδιου του παγκόσμιου φορέα, ο αναγνώστης θα πρέπει να ψάξει αλλού. Εγώ αντιθέτως προχωρώ εξετάζοντας έναν αριθμό σημαντικών ατόμων και το στοχασμό τους. Το βιβλίο ανοίγει και κλείνει με δύο εξέχοντες πολιτικούς της ύστερης φάσης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας –τον Γιαν Σματς της Νότιας Αφρικής και τον Τζαουχαρλάλ Νεχρού της Ινδίας. Αθροιζόμενες, οι σχετικές με τα ΗΕ εμπειρίες τους ορίζουν την άνοδο και την πτώση της ιδέας του αυτοκρατορικού διεθνισμού, όπως τη διατύπωσε ο Σματς την επαύριο του Πολέμου των Μπόερ και την γκρέμισε οριστικά ο Νεχρού με μια σειρά πολιτικές ενέργειες από το 1946 ως τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Ενδιάμεσα, δύο μελέτες για στοχαστές όχι τόσο υψηλά ισταμένους δείχνουν με ποιον τρόπο τα γραπτά τους διατύπωσαν ρητά πολλές σιωπηρές παραδοχές του καιρού τους και αποκάλυψαν μερικές από τις αντιφάσεις. Ένας από αυτούς ήταν ο πιο γνωστός ίσως θεωρητικός του μεσοπολεμικού διεθνισμού, ο Άλφρεντ Ζίμμερν, που η καριέρα του απλώνεται από τη φιλελεύθερη αντίδραση στον Πόλεμο των Μπόερ, στο ένα άκρο, ως την «επιστράτευση» των ΗΕ στον Πόλεμο της Κορέας από τους Αμερικανούς, στο άλλο, και που ο στοχασμός του δείχνει ακριβώς για ποιους λόγους οι φιλελεύθεροι υποστηρικτές της διεθνούς συνεργασίας άρχισαν να απογοητεύονται από τα αποτελέσματα. Το άλλο κεφάλαιο εστιάζει στα μέσα της δεκαετίας του 1940 και διερευνά το στοχασμό δύο εβραίων κοινωνικών επι-

στημόνων στα χρόνια του πολέμου –του νομικού Ράφαελ Λέμκιν και του δημογράφου Γιόζεφ Σέχτμαν–, προκειμένου να δείξει με ποιον τρόπο η ανάλυσή τους για τον πόλεμο συνέβαλε σε μια πλήρη και δραστηκότεαη αλλαγή των μεταπολεμικών στάσεων απέναντι στην αυτοδιάθεση των εθνών, στο διεθνές δίκαιο και στα δικαιώματα των μειονοτήτων – στάσεων οι οποίες δεν άφησαν ανεπηρέαστες τις ενέργειες του νέου παγκόσμιου φορέα. Αθροιστικά οι μελέτες αυτές, που συνδέουν τον κόσμο της διπλωματίας με εκείνον της διανοητικής και πολιτιστικής ιστορίας, σκοπό τους έχουν να συμβάλουν στη διαμόρφωση μιας μάλλον διαφορετικής οπτικής γωνίας όσον αφορά το σχηματισμό του κόσμου των Ηνωμένων Εθνών από εκείνην που έχουμε συνηθίσει.

Η αφετηρία μου είναι ένα ερώτημα: Πώς εξηγείται το γεγονός ότι ο νοτιοαφρικανός πολιτικός Γιαν Σματς βοήθησε στη σύνταξη του φλογερού προοιμίου των ΗΕ; Πώς γίνεται η δέσμευση του νέου παγκόσμιου φορέα υπέρ των οικουμενικών δικαιωμάτων να οφείλει ουκ ολίγα στη συμμετοχή ενός ανθρώπου που η πολιτική του υπέρ του φυλετικού διαχωρισμού στην πατρίδα του έστρωσε το δρόμο για το κράτος του απαρτχάιντ; Ο Σματς, ο υπέρμαχος της φυλετικής ανωτερότητας, ο άνθρωπος που πίστευε στην εξουσία των λευκών στην αφρικανική ήπειρο, ρίχνει την αινιγματική σκιά του στην ίδρυση του νέου Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στα τέλη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Κι ωστόσο τη σκιά αυτή δεν φαίνεται να την πρόσεξαν πολλοί άνθρωποι τότε. Ένας που την πρόσεξε ήταν ο βετεράνος αφροαμερικανός ακτιβιστής Ου.Ε.Μπ. Ντι Μπουά, ο οποίος είχε σφυροκοπήσει τον Σματς, γιατί προΐστατο «στο χειρότερο φυλετικό πρόβλημα του σύγχρονου κόσμου». ²⁰ Σχεδόν κανένας άλλος όμως δεν ένιωσε πως υπήρχε κάτι παράταιρο και σίγουρα όχι ο ίδιος ο

Σματς, ο οποίος υποστήριξε με θέρμη την ιδέα της διεθνούς οργάνωσης και πίστευε στα ΗΕ.

Η προσχώρησή του σε αυτή την ιδέα είχε προκύψει μέσα από τον πολύχρονο στοχασμό του πάνω στο πώς θα μπορούσε να συνδυαστεί ο εθνικισμός με ευρύτερες διεθνείς συμμαχίες βασισμένες στο φρόνημα, στο αίσθημα αφοσίωσης και στο συμφέρον. Ο ρόλος του στη συγκρότηση της νέας Νότιας Αφρικής είχε σταθεί ζωτικής σημασίας. Γνωρίζοντας πώς οι βορειοαμερικανικές αποικίες είχαν αποσκιρτήσει στα τέλη του 18ου αιώνα και θέλοντας να κρατήσει τις άλλες αποικίες των λευκών εποίκων (και κυρίως τη δική του Ένωση της Νότιας Αφρικής) μέσα στους ασφαλείς κόλπους της αυτοκρατορίας, ο Σματς και άλλοι θεωρητικοί της Βρετανικής Αυτοκρατορίας είχαν στραφεί προς την έννοια της κοινοπολιτείας, στην προσπάθειά τους να φανταστούν έναν τρόπο ενοποίησης των εθνών σε έναν κοινό αγώνα για το καλό της δημοκρατίας. Κατ' αυτόν, η Νότια Αφρική έπρεπε να παραμείνει μέσα στην αυτοκρατορία όχι μόνο για τη δική της ασφάλεια αλλά και για να επιτελέσει την αποστολή της, να μεταλαμπαδεύσει δηλαδή τον πολιτισμό στη Μαύρη Ήπειρο. Η ιδέα της κοινοπολιτείας παρείχε όχι μόνο ένα πρότυπο για αυτό, αλλά κι έναν τρόπο να φανταστεί κανείς μια νέα οργάνωση του κόσμου.

Καθώς η Βρετανία πολεμούσε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αγωνιζόταν να εξασφαλίσει την ενεργό υποστήριξη της Αμερικής, η αυτοκρατορική ιδιοτέλεια ενοφθαλμίστηκε στην ουιλσόνεια ρητορεία. Ο Σματς έγινε από τους κορυφαίους θεωρητικούς της διεθνούς τάξης στα χρόνια του πολέμου και έπαιξε όχι αμελητέο ρόλο στη διαμόρφωση της Κοινωνίας των Εθνών και στη σύναψη συμφωνιών ανάμεσα στον Ουίλσον και στη βρετανική κυβέρνηση. Ήταν πεπεισμένος για την ανωτερότητα της λευκής φυλής και πίστευε πως οι διεθνείς οργανισμοί έπρεπε να διασφαλίσουν τη συνέχιση της ηγεσίας των λευκών στον κόσμο (όπως περίπου ο μετέπειτα υπουργός εξωτερικών του Ρούζβελτ, Χένρι Στίμσον, που ήθελε να προασπίσει

«τον καυκάσιο πολιτισμό της Ευρώπης»). Η ίδια η ΚτΕ ήταν ένας σαφέστατα βικτοριανός θεσμός βασισμένος στην ιδεατή ανωτερότητα των μεγάλων δυνάμεων· το όργανο μιας παγκόσμιας εκπολιτιστικής αποστολής που θα εκπληρωνόταν χάρη στο διεθνές δίκαιο και συνάμα ένα μέσο για να υποστυλωθεί η παγκόσμια ηγετική θέση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και να επισφραγιστεί η συνεργασία της με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Όταν τη δεκαετία του 1930 η ΚτΕ κατέρρευσε, προτεραιότητα της αυτοκρατορίας έγινε η εξασφάλιση της προσχώρησης των Ηνωμένων Πολιτειών σε μια επόμενη προσπάθεια για έναν ανάλογο οργανισμό. Τον Σματς τον ικανοποιούσε το ότι τα ΗΕ αποτελούσαν βελτίωση σε σύγκριση με την ΚτΕ, αφού θα κρατούσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες και την ΕΣΣΔ ως μέλη, βοηθώντας ταυτόχρονα τη Βρετανική Αυτοκρατορία να συνεχίσει την εκπολιτιστική της αποστολή στην Αφρική. Το ενδεχόμενο της προσεχούς διάλυσης της αυτοκρατορίας ούτε καν είχε περάσει από το μυαλό του. Μια δημοκρατική αυτοκρατορική τάξη είχε διατηρηθεί αλώβητη χάρη στην ίδρυση των ΗΕ ενώ ταυτόχρονα είχε ηττηθεί ο φασιστικός μιλιταρισμός. Το έργο του εκπολιτισμού των κατώτερων φυλών, και της διατήρησής τους στην τάξη, μπορούσε να συνεχιστεί.²¹

Οι δηλώσεις του Σματς ξεχειλίζουν από το αίσθημα ότι ήταν ηθικά δίκαιες, αίσθημα χαρακτηριστικό της εποχής του (πόσο μάλλον της δικής μας). Μάλιστα, η κύρια συμβολή του στο προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών ήταν η αναφορά σε μια ανώτερη ηθική. Στο Κεφάλαιο 2 εξετάζω σοβαρά αυτή την ηθικολογία και αναζητώ το μοτίβο ιδεών που τη στήριζε, αφού ένα θεμελιώδες γνώρισμα του αρχικά βρετανικού και μετέπειτα αμερικανικού διεθνισμού υπήρξε η έντονη και γενικά χωρίς αίσθηση της αντιφατικότητάς της επίκληση της γλώσσας του δικαίου. Υπάρχουν αρκετοί στοχαστές που θα άξιζε να εξερευνήσουμε τις απόψεις τους για να δούμε καλύτερα αυτό το ζήτημα. Το Κεφάλαιο 2 εστιάζει σε έναν από αυτούς: τον Άλφρεντ Ζίμμερν, κλασικιστή, θεωρητικό της πολιτικής και

συντάκτη του προσχεδίου της βρετανικής κυβέρνησης για την ΚτΕ στα χρόνια του πολέμου. Μέσα από τις ιδέες του ανιχνεύω πώς αυτό το είδος «διεθνικής νοοτροπίας» προέκυψε από μια ηθική κατά βάση αντίληψη περί κοινότητας, η οποία εμπιστευόταν περισσότερο την εκπαίδευση και τη μεταβολή του νου και της ψυχής των ανθρώπων παρά τους νόμους και τους θεσμούς. Ο Ζίμμερν, συγκεράζοντας μαστορικά τους αρχαίους Έλληνες, τον Χέγκελ κι έναν εκκοσμικευμένο χριστιανισμό, πίστευε στον «πολιτισμό» και στις αξίες του βρετανικού φιλελευθερισμού, και αρνιόταν να πιστέψει πως άνθρωποι καλοπροαίρετοι ήταν δυνατόν να κάνουν άλλες ιδεολογικές επιλογές. Αυτή όμως η πρόγνωση του μέλλοντος χρεοκόπησε με την άνοδο του φασισμού. Απαξ και η μεσοπολεμική κρίση της Ευρώπης έδειξε στον Ζίμμερν ότι ο ρόλος της Βρετανίας ως ηγέτιδας δύναμης του κόσμου ήταν καταδικασμένος, ο ίδιος –και άλλοι σαν κι αυτόν– στράφηκε προς την Ουάσιγκτον, με σκοπό να εκπαιδεύσει τη νεαρή υπερπόντια δημοκρατία στις νέες πλανητικές ευθύνες της. Ο Ζίμμερν είπε στους Αμερικανούς να βλέπουν τους εαυτούς τους ως ηγέτες της ελευθερίας και να θεωρούν τα Ηνωμένα Έθνη ως εργαλείο για αυτόν το μείζονα σκοπό. Κι έβαλε και το λιθαράκι του σε αυτό. Πριν από τον πόλεμο είχε πρωταγωνιστήσει στο Διεθνές Ινστιτούτο της ΚτΕ για τη Διεθνή Συνεργασία: το 1945 έπαιξε για λίγο κρίσιμο ρόλο στην ίδρυση της ΟΥΝΕΣΚΟ, του φορέα για τον οποίο όσοι πίστευαν, όπως αυτός, στη δύναμη των ιδεών και της μόρφωσης έλπιζαν ότι θα έπλαθε το Διεθνή Νου που θα έσωζε τον πολιτισμό μετά το 1945 και θα συνέβαλλε σε έναν «ηθικό επανεξοπλισμό», ώστε να σωθούν οι αξίες της ελευθερίας από τους νέους ολοκληρωτικούς εχθρούς τους. Όμως, τα ΗΕ δεν είχαν σχεδιαστεί για ένα τέτοιο πρόγραμμα και, όταν ο Ζίμμερν αντικαταστάθηκε στην ΟΥΝΕΣΚΟ από το βιολόγο Τζούλιαν Χάξλεϋ, αυτό ήταν ένα σημάδι πως η δικού του τύπου αναφορά σε μια ιδέα περί «κουλτούρας» βασισμένη στις αξίες της ελίτ της βικτοριανής κοινωνίας είχε αντικατασταθεί εντός των ΗΕ από τους εισηγη-

τές ενός διαφορετικού μοντέλου οικουμενισμού, που βασιζόταν αντιθέτως στη χρησιμοποίηση της επιστήμης στην υπηρεσία της ανθρωπότητας ένθεν και ένθεν των ιδεολογικών συνόρων του Ψυχρού Πολέμου. Ο ηθικός οικουμενισμός του Ζίμμερν, που αρχικά τον είχε προδιαθέσει υπέρ των διεθνών θεσμών, τον έκανε στο τέλος να χάσει την υπομονή του μαζί τους – όπως περίπου συμβαίνει σε ορισμένους αμερικανούς πολιτικούς απογόνους του σήμερα.²²

Πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο αυτοκρατορικός διεθνισμός διατυπωνόταν στο πλαίσιο ενός κόσμου που θεωρούσε ότι οι αυτοκρατορίες είχαν ακόμα πολλή ζωή μπροστά τους: λίγες έως μηδενικές ήταν οι αφρικανικές ή οι ασιατικές εθνικιστικές διεκδικήσεις ανεξαρτησίας που λαμβάνονταν σοβαρά υπόψη. Η ΚτΕ περιόρισε τα περιεχόμενα της εθνικής αυτοδιάθεσης του Ουίλσον σχεδόν αποκλειστικά στην Ευρώπη και επέτρεψε στις νικηφόρες ευρωπαϊκές αυτοκρατορικές δυνάμεις να επεκτείνουν τις άτυπες αυτοκρατορίες τους αλλού. Όμως, οι δυνατότητες του αυτοκρατορικού διεθνισμού τη δεκαετία του 1940, αν και δεν μηδενίστηκαν αυτοστιγμεί, είχαν ωστόσο στενέψει δραστικά. Με τη βρετανική και τις άλλες ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες εξασθενημένες από τον αγώνα εναντίον της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, η παγκόσμια ηγεσία πέρασε στα χέρια των Ηνωμένων Πολιτειών. Εκεί, όσα διαμείφθηκαν στα χρόνια του πολέμου γύρω από τη μία εθνική ομάδα που η μοίρα της βρισκόταν στην καρδιά του ναζιστικού πολέμου –τους Εβραίους– έδειξαν την αλλαγή της νοοτροπίας. Οι Εβραίοι ήταν το κατεξοχήν σύμβολο των κινδύνων της ανιθαγένειας και οι αντιπαραθέσεις στην Αμερική για το ποια θα ήταν η μεταπολεμική τους τύχη έδειξαν πόσο είχε αλλάξει ο τρόπος σκέψης σχετικά με τα έθνη. Το 1919, η αγωνία για τα δεινά τους στην ανατολική Ευρώπη είχε οδηγήσει στη θέσπιση του καθεστώτος μειονοτικών δικαιωμάτων της Κοινωνίας των Εθνών. Η ΚτΕ είχε εξαρτήσει την αναγνώριση των νέων κρατών από το αν αυτά θα δεσμεύονταν να μεταχειριστούν σωστά τις μειονότητές τους και να τους παραχωρήσουν

νέα δικαιώματα στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, κάτι που θα το έλεγχε η ίδια η ΚτΕ. Στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το καθεστώς αυτό απορρίφθηκε αποφασιστικά. Η ναζιστική Νέα Τάξη συνέβαλε στην υπονόμευσή του με το να δημιουργήσει μια παγκόσμια προσφυγική κρίση που απαιτούσε παγκόσμια απάντηση. Οι Βρετανοί, επιμένοντας στην Εντολή για την Παλαιστίνη και αποφασισμένοι να περιορίσουν τη μετανάστευση των Εβραίων, εκχώρησαν την ηγεσία στο ζήτημα των προσφύγων και των ανιθαγενών στον πρόεδρο Ρούζβελτ, ο οποίος θεωρούσε από χρόνια την παγκόσμια δημογραφική κρίση ως μια βαθιά αιτία διολίσθησης στον πόλεμο.

Το Κεφάλαιο 3 εξερευνά αυτό το θέμα. Στρέφει το βλέμμα του σε δύο εβραίους εμιγκρέδες, τον Ράφαελ Λέμκιν και τον Γιόζεφ Σέχτμαν, και εξετάζει τις σκέψεις τους για τη μεταπολεμική τύχη των Εβραίων και τις διεθνείς της επιπτώσεις. Οι δύο αυτοί άνθρωποι, συγγραφείς των πιο έγκριτων ίσως μελετών της εμπόλεμης περιόδου για τη ναζιστική κατοχή, κατέληξαν σε διαμετρικά αντίθετα συμπεράσματα πάνω στα ευρύτερα ζητήματα. Το ερώτημα ήταν αν έπρεπε να αποκατασταθούν τα δικαιώματα των μειονοτήτων, όπως ήθελε ο Λέμκιν, και ίσως να διευρυνθούν οι διεθνείς νομικές προστασίες μέσω του διαδόχου της ΚτΕ, ή μήπως να υπάρξει αλλαγή κατεύθυνσης και να πάψει τελείως κάθε ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών-μελών και, όπως υπονοούσε ο Σέχτμαν στις μελέτες του για τις υποχρεωτικές μετακινήσεις πληθυσμών, να επιτευχθεί η σταθερότητα με τον ξεριζωμό των μειονοτήτων. Επομένως, αυτό που οι μεταρρυθμιστές των ΗΕ σήμερα αποκαλούν «δικαίωμα παροχής προστασίας» βρισκόταν εξαρχής στο τραπέζι, και μάλιστα είχε αποτελέσει κεντρικό στοιχείο του έργου της Κοινωνίας των Εθνών. Το 1945, όμως, απορρίφθηκε: οι υποστηρικτές των μειονοτικών δικαιωμάτων έχασαν τη μάχη και, όπως έδειξαν τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη και στην Παλαιστίνη, οι μειονότητες έμελλε να βρουν λιγότερη προστασία υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών από ό,τι παλιότερα υπό την

ΚτΕ. Η Σύμβαση για τη Γενοκτονία του Λέμκιν, του 1948, που συχνά χαιρετίζεται ως ένα βήμα προς τα εμπρός, ήταν στην πραγματικότητα μια ύστατη γονυκλισία προς ένα παρελθόν στο οποίο είχε παραχωρηθεί στο διεθνές δίκαιο περισσότερο βάρος από όσο μπορούσε να επιτραπεί στα τέλη της δεκαετίας του 1940. Τα Ηνωμένα Έθνη υπερασπίστηκαν την εθνική κυριαρχία ακόμη πιο ανυποχώρητα από ό,τι η ΚτΕ και οι αυστηρές διατάξεις για την εγγώρια δικαιοδοσία που περιείχε ο Καταστατικός Χάρτης έκαναν, όπως επισήμαναν τότε όσοι διαφωνούσαν, «πολύ δυσκολότερο το έργο της αντιμετώπισης του όποιου μελλοντικού διωγμού των Εβραίων». Ή και άλλων μειονοτήτων, ασφαλώς. Η θεώρηση της εθνικής αυτοδιάθεσης ως δικαιώματος δεν ήταν μόνο απελευθερωτική αλλά και ένα δόγμα που καταπατούσε τα δικαιώματα των άλλων.²³

Έτσι, οι μειονότητες εξαφανίστηκαν στην Ανατολική Ευρώπη και τα κράτη εκεί έγιναν πολύ πιο ομοιογενή εθνολογικά χάρη στον ξεριζωμό εκατομμυρίων ανθρώπων. Η ίδια δε αρχή επεκτάθηκε και έξω από την Ευρώπη. Το 1947, η Γενική Συνέλευση των ΗΕ ενέκρινε με μικρή πλειοψηφία τη διχοτόμηση της Παλαιστίνης και τη δημιουργία εβραϊκού εθνικού κράτους. Αλλά αυτό ήταν μόνο η αρχή. Τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 η αρχή της εθνικής αυτοδιάθεσης εφαρμόστηκε σε παγκόσμιο επίπεδο με εντυπωσιακά ταχύ ρυθμό, και τα ΗΕ από εργαλείο των αυτοκρατοριών μετατράπηκαν σε αντιαποικιακό φόρουμ. Ο Σματς, ένας από τους αρχιτέκτονες της ΚτΕ και ένας από τους συντάκτες του προοιμίου του Καταστατικού Χάρτη των ΗΕ, διαπίστωσε ξάφνου ότι η δραματική αυτή αλλαγή τον είχε υπερκεράσει. Το 1946, η Νότια Αφρική κάθισε κιόλας στο σκαμνί για τον τρόπο που φερόταν στην ινδική της μειονότητα και η Γενική Συνέλευση υποστήριξε την απαίτηση της Ινδίας να δικαιολογήσει η Νότια Αφρική την πολιτική της. Η αντιαποικιοκρατία επικράτησε, οι ισχυρισμοί της Νότιας Αφρικής ότι τέτοιου είδους ζητήματα δεν αφορούσαν τα ΗΕ αγνοήθηκαν και το αποτέλεσμα ήταν η πρώτη πράξη της καταδί-

κης των αρχών της φυλετικής ιεραρχίας και της ευρωπαϊκής εξουσίας από τον αποικιακό κόσμο.

Η υποστήριξη της Γενικής Συνέλευσης προς την ινδική αντιπροσωπεία σόκαρε τους Νοτιοαφρικανούς και έδειξε πως ο νέος παγκόσμιος οργανισμός περιείχε μέσα του, πολύ εμβρυακά έστω, τη δυνατότητα να γίνει ένας πολύ διαφορετικός οργανισμός από αυτόν που είχαν οραματιστεί οι μεγάλες δυνάμεις του πολέμου. Μη δεσμευόμενη νομικά –στο Σαν Φρανσίσκο είχε αποφασιστεί ότι το ψήφισμα για τη ρήτρα της εγγώριας δικαιοδοσίας δεν θα καθοριζόταν αναγκαστικά από το διεθνές δίκαιο–, η Γενική Συνέλευση σηματοδότησε το θρίαμβο της πολιτικής επί του δικαίου. (Το 1947, η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης να μην επιτρέψει στο Διεθνές Δικαστήριο να αποφανθεί για την τύχη της Παλαιστίνης ακολούθησε την ίδια λογική.) Ούτε οι Αμερικανοί ούτε οι Βρετανοί είχαν θελήσει κανενός είδους επίκριση εναντίον των Νοτιοαφρικανών· παγιδευμένοι όμως ανάμεσα σε ανταγωνιστικά διεθνή ακροατήρια, δεν μπόρεσαν να την εμποδίσουν.²⁴

Η νίκη της Ινδίας το 1946 ήταν πραγματική αλλά αμφίσημη. Από τη μια μεριά σήμανε την ανάδυση της «Ασίας», σύμφωνα με την τότε έκφραση. Από την άλλη, στην ίδια τη Νότια Αφρική ελάχιστα πράγματα άλλαξε και υπενθύμισε για άλλη μια φορά ότι οι νέοι διεθνείς θεσμοί, όσο ευέλικτοι και αν είχαν αποδειχτεί, ίσως να μην είχαν σχεδιαστεί για να απαντήσουν σε όλες τις πελώριες ελπίδες που είχαν επενδυθεί πάνω τους. Το 1948, με την άνοδο των Εθνικιστών στην εξουσία στη Νότια Αφρική τα πράγματα έγιναν πολύ χειρότερα για όλους τους μη λευκούς. Η Γενική Συνέλευση αποδείχτηκε ότι ελάχιστα πράγματα μπορούσε να κάνει, αν της αντιστεκόταν το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Υπήρχε όμως κι ένα ακόμα θέμα. Η αντιαποικιοκρατία και ο αντιρατσισμός έχασαν γρήγορα τη ριζοσπαστική τους χροιά άπαξ και τα κράτη κέρδισαν την ανεξαρτησία τους – οπότε συχνά μετατράπηκαν

σε υπερασπιστές του στάτους κβο, η δε ινδική κυβέρνηση έμελλε να αντισταθεί στις παρεμβάσεις των ΗΕ στα εσωτερικά της το ίδιο ισχυρά όσο και οι Νοτιοαφρικανοί παλιότερα. Τα ΗΕ εξαπλώθηκαν περαιτέρω και πιο γρήγορα από όσο είχαν φανταστεί οι ιδρυτές τους πως ήταν δυνατόν. Παρέμειναν όμως μετέωρα ανάμεσα στους δύο ρόλους τους: του χώρου για τις κουβέντες των μεγάλων δυνάμεων και του υποστηρικτή της αυτοδιάθεσης των εθνών σε όλα τα μήκη και πλάτη της Γης. Κάτι που είχε ξεκινήσει ως μηχανισμός για την υπεράσπιση και την προσαρμογή της αυτοκρατορικής διάστασης σε μια ολοένα πιο εθνικιστική εποχή κατέληξε να γίνει μια πλανητική λέσχη εθνικών κρατών, κενή οποιουδήποτε ουσιώδους στρατηγικού σκοπού πέρα από το σχεδόν λησμονημένο να αποτρέψει έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο. Διατηρώντας ανέπαφη τη διάταξη των δυνάμεων στο τέλος του τελευταίου, αναζητεί –ως τώρα επί ματαίω– έναν πολιτικό λόγο ύπαρξης που να ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες του παρόντος.